

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Н.М. ФІЛІПОВА

ВСТУП ДО ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Моделювання у мові

*Рекомендовано Методичною радою НУК
як навчальний посібник*

Миколаїв
НУК
2004

УДК 81'33(075.8)

ББК 81a73

Ф 53

Рецензент Павлова С.А., кандидат філологічних наук, доцент

Ф 53 Філіппова Н.М.

Вступ до прикладної лінгвістики: Моделювання у мові:
Навчальний посібник. – Миколаїв: НУК, 2004. – 36 с.

Даний посібник представляє деякі можливі підходи до категорії моделювання мовних та мовленнєвих об'єктів. Увага приділяється структурності і системності мовної організації як бази для моделювання, деяким особливостям мовної моделі, когнітивній організації моделювання картин світу (знань) і мовлення (спілкування).

Призначений для студентів спеціальності "Прикладна лінгвістика".

УДК 81'33(075.8)

ББК 81a73

© Філіппова Н.М., 2004

© Видавництво НУК, 2004

ВСТУП

Модель – це логічна конструкція, яка відтворює характеристики об'єкта.

Модель – це система, яка відображає або відтворює об'єкт, вона може заміщати його і надавати нову інформацію про цей об'єкт.

Моделювання – це конструювання іншого об'єкта (реального або уявного), який є ізоморфним (повна взаємна відповідність) даному об'єкту за суттєвими ознаками.

Моделювання об'єкта – необхідний компонент його пізнання.

Модель відображає не тільки реальні об'єктивні якості об'єкта, але й нашу точку зору на об'єкт, ті вимоги до відповідності моделі модельованому об'єкту, які ми завжди пред'являємо.

При моделюванні кожен раз виділяються окремі ознаки об'єкта, які потрібні для аналізу, тому ніяка модель не може бути повною і вичерпати всі ознаки об'єкта. Існує багато моделей одного і того ж модельованого об'єкта, це залежить від мети моделювання.

Абстрактний об'єкт є узагальненням багатьох можливих моделей даного конкретного об'єкта, тобто інваріантом цих моделей.

Модель, як правило, повністю піддається формалізації та операціоналізації.

Модель обов'язково потрібно перевірити (верифікувати).

Лінгвістичне моделювання обов'язково передбачає використання абстракції та ідеалізації.

Поняття лінгвістичної моделі виникло у структурній лінгвістиці (З. Херріс, Ч. Хоккет) і почало широко використовуватися в 60–70-ті роки ХХ сторіччя в математичній лінгвістиці.

За характеристиками об'єктів лінгвістичні моделі розподіляються на три групи:

моделі мовленнєвої діяльності людини, які імітують конкретні мовні процеси та явища;

моделі лінгвістичних досліджень, які імітують дослідницькі процедури об'єкта;

метамоделі, які імітують оцінку моделей мовленнєвої діяльності або моделі лінгвістичних досліджень.

Моделі мовленнєвої діяльності можуть, з одного боку, імітувати вміння розрізняти правильне від неправильного у мові, а з іншого, імітувати вміння співвідносити зміст мовлення (план змісту) і форму (план вираження).

Моделі мовленнєвої діяльності – це найважливіший тип суто лінгвістичних моделей. По відношенню до них дослідницькі моделі та метамоделі виконують допоміжну роль.

Те, що у сучасній лінгвістиці називається терміном "модель", раніше називалося "теорія". Зараз вважається, що модель – це така теорія, яка достатньо повно викладена й формалізована (в ідеалі будь-яка модель повинна допускати комп'ютерну реалізацію).

Іншими словами, модель – це зразок, який є стандартом для подальшого відтворення, це типова схема якоїсь структури чи відношень між елементами структури, це парадигма організації класу лінгвістичних одиниць або їх сукупності.

Конструювання моделі – це не тільки один із засобів відображення мовних явищ і процесів, але й об'єктивний практичний критерій перевірки (верифікації) правильності наших знань про мову.

Таким чином, лінгвістичне моделювання – це засіб поглиблення пізнання механізмів мовленнєвої діяльності для повного розкриття суті мови.

Розділ 1. МОДЕЛЮВАННЯ У МОВІ

"Розподіліть кожну задачу, яку ви вивчаєте на стільки частин, на скільки ви зможете і на скільки це вам потрібно, щоб їх можна було легко вирішити".

Р. Декарт

Теми для обговорення:

1. Можливості моделювання у мові.
2. Сфери моделювання у мові.

Ключові слова: системність мови, структурність мови, моделювання, модель, мовна система, моделювання, мовленнєва діяльність, природний світ, мовна діяльність, мовний механізм, мовні твори.

Системність мови полягає у цілісності взаємозв'язків між мовними елементами, які відображають найбільш суттєві ознаки внутрішніх і зовнішніх зв'язків мовного об'єкту.

Структурність мови полягає у засобі організації мовної системи, відношенні і зв'язків між її елементами. Внаслідок того, що мова системна і структурна, можна будувати модель, тобто такі конструкції в яких відтворюється та чи інша реальність, які складаються із взаємозв'язаних елементів, функціонуючих як одне ціле.

Мовна система – це система, яка поряд з системними фактами і явищами допускає використання несистемних фактів і явищ, оскільки вона пов'язана з іншими системами. Мовна система – це ієрархічно організована і певним чином упорядкована цілісність взаємопов'язаних систем і підсистем (фонетичної, семантичної, граматичної), які знаходяться у парадигматичних і синтагматичних відношеннях. Системність і структурність дозволяють стверджувати, що у мовній системі можливе моделювання. Природний світ відображається у мові і моделюється тільки тоді, коли він представлений у вигляді мовних творів (текстів). Мова ж проявляється у функціонуванні у мовленнєвій діяльності (звичайне

спілкування, переклад, навчання мові), а отже моделюються і різні типи мовленнєвої діяльності (моделі розуміння, породження тексту, моделі перекладу, інтелектуальні системи, які використовують діалог на природній мові).

Таким чином, особливістю мовного моделювання є те, що моделюється і *картина світу*, яку мова представляє, і *мовна діяльність*, в якій мова функціонує, і *мовний механізм*, який управляє правилами створення слів, побудови речень, тексту, і *мовні твори*, які є результатами мовної діяльності.

Але ж як моделювати мовний продукт, коли відомо тільки те, що на вході і на виході?

Моделювання дозволяє перенести особливості побудови моделі на об'єкт, оскільки вона (модель) повторює поведінку об'єкту моделювання та його структуру. Моделюються ті характеристики лінгвістичного об'єкту, які пов'язані зі структурною його організацією.

Якщо визнати, що з функціональної точки зору прикладна лінгвістика – "наукова дисципліна, в якій вивчаються і розробляються засоби оптимізації функціонування мови" [1], тоді можна в загальному вигляді представити можливості використання лінгвістичних знань, а тобто і можливості їх моделювання (рис.1).

Рис. 1. Схема проблемних областей прикладної лінгвістики

Особливість прикладного опису полягає у тому, що він орієнтується на конкретні умови, а не на всю мову в цілому. Якщо ж визнати, що найважливішим для прикладного використання лінгвістичних знань є оптимізація, тоді оптимізується, тобто моделюється, такий мовний компонент, який потрібен для вирішення конкретної поставленої проблеми, а модель як результат представлення конкретного мовного компонента виявляється тільки одним з етапів прикладного опису, повна схема якого за Барановим А.Н. виглядає так: 1) складання технічного завдання; 2) аналіз проблемної області; 3) вибір засобів опису проблемної області; 4) моделювання проблемної області; 5) верифікація результату.

Завдання 1

Поясніть, що дозволяє говорити про системність і структурність мови.

"Мова є самодостатньою системою, як живий організм, вона розвивається і вдосконалюється відповідно до потреб суспільства, яке вона покликана обслуговувати. Узагальнена й абстрагована від поодиноких конкретних ситуацій мова подібна до системи числення – математики і застосовується в будь-якій галузі діяльності людини з тією, однак, різницею, що в системі математики цифрою є тільки одна ознака – кількісна, у системі мови слова мають кілька різних ознак.

Система є упорядкованою множиною, сукупністю об'єднаних об'єктів (понять, між якими існують певні структурні зв'язки й відношення, організовані в одне ціле). Саме цими зв'язками і відношеннями між елементами система відрізняється від звичайного кількісного набору тих самих понять. Структурні відношення між елементами системи легко відділяються від елементів системи, що особливо важливо для семасіологічних досліджень. Так, *голова людини* є такою ж важливою частиною серед інших частин тіла людини, як *голова сім'ї* – щодо інших членів тієї самої сім'ї. Отже, йдеться про певні відношення між елементами системи, а не про самі елементи: (голова) структури і вся людина – поняття різні, а значення – інваріантне, бо структурні відношення між елементами ті самі...

Протиставлятися можуть лише однорідні елементи системи за диференційною ознакою: частини тіла людини, члени однієї сім'ї тощо. Свого часу Н. Трубецької, розробляючи основи опозиції у фонології, зазначив, що не можна протиставляти чорнильницю волевиявленню,

оскільки вони не мають спільної основи. Ці найважливіші положення опозицій стосуються не лише фонології, а й усіх рівнів структури мови і насамперед семасіології...

Справді, у дослідженнях значення слова стало вже традицією протиставляти об'єкти, поняття, у яких немає спільної основи, і робити висновки про різні значення слова – полісемію. Так, А. Уфимцева порівнює, тобто протиставляє "train" (поїзд) і "train of thoughts" (низка думок), вважаючи їх різними значеннями слова train. Однак протиставлення понять на спільній основі виявляє інваріантну семантичну диференціацію: та сама кількість вагонів поїзда відрізняється від кількості окремих вагонів: 1) train "шлейф (плаття)", тобто та частина сукні, що тягнеться, і 2) the prince and his train "почет" – люди, що тягнуться за принцем і т. д. 3) funeral train "похоронна процесія" – люди, що йдуть за священником; a train of camels – "караван"; 5) a train of thoughts – низка, послідовність думок; 7) a train of misfortunes – ряд труднощів; 10) train bombing – (спец.) серія (хвиля) коливань, "килимове бомбардування" тощо"[3].

Завдання 2

Поясніть, які якості притаманні мовним моделям.

Модель об'єкта – це опис об'єкта, який показує його якості, це спрощений варіант реального або вигаданого об'єкту. Модель – це засіб представлення знань. Вибір типу моделі та засобу її представлення залежать від мети моделювання. Для побудови будь-якої моделі потрібно вказати, для чого створюється модель, що вона допомагає вирішити, які якості об'єкта треба вважати суттєвими.

В процесі створення модель може змінюватися, щоб досягти найадекватнішого відображення об'єкту. Назвемо основні особливості мовних моделей.

1. Дуалізм ситуації моделювання: є об'єкт, тобто те, що відтворюється у моделі, і є модель – те що, відтворює цей об'єкт. Специфічність мовної моделі полягає у тому, що мовна модель може відтворити і фізичний світ, навколо людини, і інтелектуальний, духовний його світ, і мовленнєві твори, які самі відтворюють (моделюють) ці світи.

2. Системність того, що моделюється: мовні твори дійсно кожний раз відтворюють систему елементів якогось фрагменту дійсності або уявленого світу (міфи, казки), від дуже великого (космос) до дуже маленького (прохання відчинити двері).

3. Системність моделі: кожна мовна модель має структурний характер, складається з елементів, які пов'язані між собою системою різних відношень (текст и системність на фонетичному, лексичному, граматичному, синтаксичному, текстовому рівнях).

4. Дуалізм мовної моделі: кожна мовна модель – це єдність форми і змісту (тексти: лінійна форма для письмового тексту, зміст – його сутність).

5. Узагальнений і спрощений характер мовної моделі у порівнянні з об'єктом, який моделюється, пояснюється тим, що будь яка модель взагалі є узагальнюючим описом об'єкту (наприклад, узагальненість номінації: "книга" – це різні об'єкти, які об'єднані однією функцією) [5].

Завдання 3

Поясніть, що дозволяє моделювати тезаурус: фонетичну, граматичну чи семантичну підсистеми.

"Будем называть тезаурусом всякий словарь, который в явном виде фиксирует семантические отношения между составляющими его единицами. При таком понимании под это определение подходят и все типы идеографических словарей – тематический, аналогический и собственно идеографический и специальные тезаурусы – общетехнические и информационно-поисковые. Если в общепринятом определении последних снять терминологические и отраслевые ограничения, станет очевидно, что принципиальной разницы между общеязыковым и информационно-поисковым тезаурусом нет..."

Тезаурус является лексическим инструментом информационно-поисковых систем. Он состоит из контролируемого, но изменяемого словаря терминов, между которыми указаны смысловые связи. Такой словарь, исчерпывающим образом покрывая некоторую специфическую область знаний, представляет собой перечень дескрипторов и недескрипторов (вспомогательных терминов), который упорядочен по систематическому и алфавитному принципам и содержит указания на смысловые отношения между ними – как иерархического (родо-видового), так и неиерархического типа.

Упорядоченность двух родов – систематическая и алфавитная – отличает этот словарь от толкового и определяет главное структурное его свойство – наличие более чем одного входа. В самом деле, чтобы отыскать слово в обычном толковом словаре, мы можем использовать

только его внешний облик, его написание, поскольку в таком словаре лишь один вход – алфавитный. Так, слово *диссонирующий* в словаре Ушакова находится между *диссонировать* и *диссоциация* и относится, согласно помете, к области музыки. Для выделения всех терминов, относящихся к музыкальной сфере в этом словаре, надо прочитать весь словарь. В тезаурусе же Касареса, например, это слово находится в ряду прилагательных в статье "Музыка", где с ним соседствуют – *мелодичный, гомофонический, консонирующий, созвучный, аккордный, гармонический, диатонический, полухроматический, энгармонический, полифонический, характерный, фугированный* и т. д. Всего статья включает 508 слов, каждое из которых в своей дефиниции (во второй части словаря Касареса) содержит – либо в виде ключевого слова, либо в виде пометы – ссылки на понятие "музыка".

Итак, тезаурус является приближенной интерпретацией лексической системы, ее усредненной и агрегированной моделью. Его использование именно в этом качестве, несмотря на неполноту модели, дает исследователю ряд преимуществ.

Такое представление позволяет наблюдать уровневую организацию лексики и выявлять типы отношений, которые вне тезаурусной схемы остались бы не выраженными явно: имеются в виду ключевые слова и их роль в парцелляции семантических полей (дескрипторных статей) и ликвидации разрывности семантического пространства. В этом смысле говорят даже о "тезаурусном методе" в семантике, употребляя это понятие как синоним системного изучения лексики и семантики" [4].

Завдання 4

Поясніть, що дозволяє моделювати метафорична модель.

"В дескрипторной теории метафоры метафора описывается как множество кортежей сигнификативных и денотативных дескрипторов, представляющих, соответственно, область источника и область цели метафорической проекции. Так, метафора *война законов* представляется в дескрипторной теории метафоры в виде двухэлементного множества следующего типа: {<война>, <законодательная деятельность; законодательство>}. Первый дескриптор – "война" – является сигнификативным, а вторые два – "законодательная деятельность", "законодательство" – денотативными.

Тематически связанные поля сигнификативных дескрипторов являются

"метафорическими моделями" (М-моделями). Например, сигнификативные дескрипторы, имеющие семантику военных действий, армии, образуют М-модель ВОЙНЫ; дескрипторы, тематически связанные с родственными отношениями, формируют М-модель РОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ. По таким же основаниям выделяются М-модели ПЕРСОНИФИКАЦИИ, МЕХАНИЗМА, ОРГАНИЗМА, ПУТИ-ДОРОГИ (как части М-модели ПРОСТРАНСТВА) и ДВИЖЕНИЯ (как части М-модели ПРОСТРАНСТВА), ПОГОДЫ, ФАУНЫ, РАСТЕНИЯ-ДЕРЕВА, МЕДИЦИНЫ, РЕЛИГИИ-МИФОЛОГИИ, ТЕАТРА, ИГРЫ и др. Каждая М-модель описывается иерархически упорядоченными деревьями сигнификативных дескрипторов. В описании наиболее частотных метафор русского политического дискурса эпохи перестройки используется порядка пятидесяти М-моделей.

Совокупность М-моделей, использующихся в данном дискурсе, образует **"метафорику"** данного дискурса. Часть из этих М-моделей типичны для данного дискурса, формируют его как таковой, как специфический и отличающийся от других типов дискурсов.

Один из параметров М-модели дает информацию о том, насколько **"когнитивно нагруженными"** оказываются сигнификативные дескрипторы М-модели. Чем больше сущностей области цели описывает М-модель, тем больше её потенциал в осмыслении явлений соответствующей проблемной области. Этот параметр можно назвать **"денотативным разнообразием"** М-модели (Д-разнообразием). Д-разнообразие можно определять количественно, выявляя, сколько приходится в среднем на один сигнификативный дескриптор уникальных денотативных дескрипторов в множестве отображений (реализации) М-модели в дискурсе. При этом количество вхождений одного и того же дескриптора учитывать не следует. Например, по нашим данным, Д-разнообразие М-модели ФАУНЫ – 1,3269, М-модели РОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ – 2, а М-модели МЕХАНИЗМА – 1,904. Это означает, что в политическом дискурсе эпохи перестройки один сигнификативный дескриптор М-моделей МЕХАНИЗМА и РОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ в среднем использовался для описания двух различных реалий политической и экономической жизни, а в М-модели ФАУНЫ – фактически только для метафорического осмысления одного явления. Иными словами, М-модели МЕХАНИЗМА и РОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ обладают большим потенциалом в метафорической интерпретации политических реалий, чем М-модель ФАУНЫ. Следует подчеркнуть, что это

Д-разнообразие не обязательно связано с частотой употребления М-модели (хотя в данном случае абсолютная и относительная частота употребления М-модели МЕХАНИЗМА превосходит аналогичные значения М-модели ФАУНЫ). По сути параметр Д-разнообразия представляет собой важнейшую характеристику метафорической модели как таковой: ВЛАСТЬ – ЭТО РУЛЬ, ВЛАСТЬ – ЭТО РЫЧАГ/РЫЧАГИ, ВЛАСТЬ – ЭТО ШТУРВАЛ, ДЕМОКРАТИЯ – ЭТО МЕХАНИЗМ, РЫНОК – ЭТО МЕХАНИЗМ, ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ – ЭТО МАЯТНИК, ИСТОРИЯ – ЭТО ЧАСЫ, ГОСУДАРСТВО – ЭТО МЕХАНИЗМ/МАШИНА, ЧЕЛОВЕК – ЭТО ВИНТИК, КПСС – ЭТО ТОРМОЗ. Для модели ФАУНЫ таких проекций значительно меньше: НАРОД/ОБЩЕСТВО – ЭТО СТАДО, ЛЮДИ – ЭТО БАРАНЫ, РОССИЯ – ЭТО МЕДВЕДЬ, ПОЛИТИК/СТОРОННИК РАДИКАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ – ЭТО ЯСТРЕБ, МАФИЯ/ПРЕСТУПНОСТЬ – ЭТО СПРУТ"[2].

Завдання 5

Модель перекладу – це засіб представлення перекладу, тобто термін "модель" у даному випадку – це синонім терміна "теорія".

Необхідність створення повної типології перекладу визначається практичними потребами науково-інформаційної діяльності.

Поясніть різницю між моделями перекладу.

The transformational theories consist of many varieties which may have different names but they all have one common feature: the process of translation is regarded as *transformation*.

According to the **transformational** approach translation is viewed as the transformation of objects and structures of the source language into those of the target.

Within the group of theories which we include in the transformational approach a dividing line is sometimes drawn between transformations and *equivalencies*.

In the transformational approach *we shall distinguish three levels of substitutions morphological equivalencies, lexical equivalencies, and syntactic equivalencies and/or transformations.*

From the above you may conclude *that according to the transformational approach translation is a set of multi-level replacements of a text in one language by a text in another governed by specific transformation rules.*

However, *the transformational approach is insufficient – when the original text corresponds to one indivisible concept which is rendered by the translator as a text in another language also corresponding to the relevant indivisible concept.*

For instance, the translation of almost any piece of poetry cannot be explained by simple substitution of target, language words and word combinations for those of source language.

This type of translation is characteristic of any text, written or spoken, rather than only for poetry or high-style prose and the *denotative approach* is an attempt to explain such translation cases.

According to denotative approach the process of translation is not just mere substitution but consists of the following mental operations:

- ♦ translator reads (hears) a message in the source language;
- ♦ translator finds a denotatum and concept that correspond to this message;
- ♦ translator formulates a message in the target language relevant to the above denotatum and concept.

According to communicational approach *translation is a message sent by a translator to a particular user and the adequacy of translation depends on similarity of their background information rather than only on linguistic correctness.*

Naturally enough when communicating we inform others about something we know. That is *in order to formulate a message, we use our system of interrelated data, which is called a thesaurus.* We shall distinguish between two kinds of thesauruses in verbal communication: *language thesaurus* and *subject thesaurus*.

Language thesaurus is a system of our knowledge about the language which we use to formulate a message, whereas subject thesaurus is a system of our knowledge about the content of the message. Thus, in order to communicate, the *message sender* formulates the mental content of his or her message using subject thesaurus, *encodes* it using the verbal forms of language thesaurus, and conveys it to the *message recipient*, who *decodes* the message also using language thesaurus and interprets the message using subject thesaurus as well. This is a simple description of monolingual communication.

One may note that the communicational approach pays special attention to the aspects of translation relating to the act of communication, whereas the translation process as such remains unspecified, and one may only presume that it proceeds either by a transformational or denotative path (see their relevant descriptions above).

The transformational approach quite convincingly suggests that in any language there are certain regular syntactic, morphological, and word-building structures which may be successfully matched with their analogies in another language during translation.

The denotative approach treats different languages as closed systems with specific relationships between formal and conceptual aspects, hence in the process of translation links between the forms of different languages are established via conceptual equivalence.

The communicational approach highlights a very important aspect of translation – the matching of thesauruses. Translation may achieve its ultimate target of rendering a piece of information only if the translator knows the users' language and the subject matter of the translation well enough (i.e. if the translator's language and subject thesauruses are sufficiently complete)"[6].

Література

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: УРСС, 2001. – С. 7.
2. Баранов А.Н. Метафорические модели как дискурсивные практики // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 2004. – Т. 63, № 1. – С. 33–44.
3. Дудок Р.І. Системність та структурність мови // Мовознавство. – 2003. – № 5. – С. 27–28.
4. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1983. – С. 148–171.
5. Откупщикова М.И. Моделирование языка // Прикладное языкознание. – 1996. – С. 100–112.
7. Miram G. et al. Basic Translation. – К.: Ніка-Центр, 2003. – С. 40–43.

Питання до теми

1. У чому полягає системність мови?
2. У чому полягає структурність мови?
3. Які основні характерні риси притаманні мовній системі?
4. Які мовні і мовленнєві об'єкти можна моделювати?
5. Для чого моделюється мовний об'єкт?
6. Для чого моделюється мовленнєва діяльність?
7. Для чого моделюється картина світу, яка представлена у мові?
8. Для чого моделюється мовленнєвий механізм?
9. Що означає теза "Завдання прикладної лінгвістики полягає у тому, щоб моделювати проблемну область для вирішення конкретної задачі"?
10. Що означає теза "Прикладна лінгвістика розробляє засоби оптимізації функціонування мови"?

Розділ 2. МОДЕЛЬ СВІТУ

"...ми можемо використати термін модель, коли маємо на увазі точку зору конкретної людини на світ або те уявлення про світ, яке будує інтерпретатор у процесі інтерпретації тексту".

Ч. Філлмор

Теми для обговорення:

1. Можливості моделювання картини світу.
2. Моделі картини світу.

Ключові слова: картина світу, фрейм, когнітивні/ментальні моделі, сценарій, скрипт, декларативні знання, процедурні знання.

Модель світу – це така сукупність організованих знань про світ, яка характеризує когнітивну систему або комп'ютерну модель, яка її відтворює. Модель світу – це та частина когнітивної системи, яка зберігає знання про устрій світу та закони його побудови. Модель світу – це ментальна модель розуміння тексту, яка показує, як співвідносяться знання про світ автора тексту і план змісту тексту.

Когнітивні/ментальні моделі, які показують соціально та культурно важливі стереотипні ситуації, які, у свою чергу, відображають стереотипні сценарії, називаються *фреймами*. Серед інших когнітивних моделей, які відображають реальний світ у структурованому, упорядкованому, але спрощеному вигляді, Баранов називає "скрипти, сцени, сценарії, плани, матриці, профілі".

Зрозуміло, що будь-яка машинна модель, яка відзеркалює реальний світ у всій його складності повинна будуватися на великій сукупності систематизованих даних (фреймів), які представляють моделі стереотипних ситуацій. Коли потрібно, із пам'яті комп'ютера виводиться фрейм, який відповідає даному класу стереотипних ситуацій і який конкретизується у відповідності до даної конкретної ситуації.

Завдання 1

Поясніть, яку частину світу моделює фрейм.

"Here is the essence of the theory: When one encounters a new situation (or makes a substantial change in one's view of the present problem) one

selects from memory a structure called a *frame*. This is a remembered framework to be adapted to fit reality by changing details as necessary.

A *frame* is a data-structure for representing a stereotyped situation, like being in a certain kind of living room, or going to a child's birthday party. Attached to each frame are several kinds of information. Some of this information is about how to use the frame. Some is about what one can expect to happen next. Some is about what to do if these expectations are not confirmed.

We can think of a frame as a network of nodes and relations. The "top levels" of a frame are fixed, and represent things that are always true about the supposed situation. The lower levels have many *terminals* – "slots" that must be filled by specific instances or data. Each terminal can specify conditions its assignments must meet. (The assignments themselves are usually smaller "sub-frames.") Simple conditions are specified by *markers* that might require a terminal assignment to be a person, an object of sufficient value, or a pointer to a sub-frame of a certain type. More complex conditions can specify relations among the things assigned to several terminals.

Once a trace is proposed to represent a situation, a *matching* process tries to assign values to each frame's terminals, consistent with the markers at each place. The matching process is partly controlled by information associated with the frame (which includes information about how to deal with surprises) and partly by knowledge about the system's current goals. There are important uses for the information, obtained when a matching process fails.

I do not like the following model very much, but something of its sort seems needed. A *Global Space Frame* (GSF for short) is a fixed collection of "typical locations" in an abstract three dimensional space, and copies of it, are used as frameworks for assembling components of complex scenes. One might imagine such a skeleton as a five-by-five horizontal array of "places", each with three vertical levels. The central cells represent zone near the center of interest, while the peripheral cells have to represent everything else" [6].

Завдання 2

Поясніть, яка різниця між описаними типами фреймів.

"1. Поверхностные синтаксические фреймы – главным образом, это структура с глаголом и существительным. Для них необходимы соглашения о предлогах и порядке следования слов в предложении.

2. Поверхностные семантические фреймы – группы слов, объеди-

ненные вокруг действия. Для них необходимы определители и отношения для действия, лиц, инструментов, стратегий, целей, последствий.

3. Тематические фреймы – это сценарии для видов деятельности, окружающих условий, изображений кого-либо или чего-либо, наиболее важных проблем, обычно связанных с данной темой.

4. Повествовательные фреймы – скелетные формы для типичных рассказов, объяснений и аргументации. Необходимыми являются соглашения о формах построения повествований, о развитии действий, о главных действующих лицах, призванные помочь слушателю строить в своем уме новые тематические фреймы и конкретизирующие задачи отсутствия. Любое осмысленное поведение искусственной системы в условиях реального внешнего мира требует наличия у этой системы специально организованной модели этого мира" [2].

"Посещение ресторана", "свадебное торжество", "визит к врачу", "детский день рождения" и другие могут служить примерами так называемых **событийных фреймов**, определяемых как "хранящиеся в долговременной памяти структуры знания, конкретизирующие условия, в которых разворачивается коммуникативная ситуация, и те действия, которые необходимо предпринять для достижения поставленной цели при данных условиях"...

Событийным фреймам приписываются следующие функции:

выделение/обозначение коммуникативной ситуации;

определение числа участников-"игроков" и распределение ролей, которые им предстоит выполнять;

объединение участников общим пониманием ситуации и связанными с ней ожиданиями (например, в фрейме "ресторан" официант обычно делает и говорит то, чего от него ожидают посетители: приносит меню, рекомендует блюда и т. д., клиенты же в свою очередь ведут себя в соответствии с ожиданиями официанта: делают заказ, оставляют чаевые и т. п.).

Наряду с событийными фреймами существуют также **пространственные фреймы** (spacial frames), например, "жилая комната", "кухня", "зоопарк", "стадион", "церковь" и т. п., определяемые как "репрезентации основанных на здравом смысле знаний..., фиксирующие типичные признаки ситуации".

...получает серьезное теоретическое обоснование и экспериментальную верификацию новый тип структур знания, выступающих

одночасно схемами розуміння і мовних дій. Це – так називані **фрейми взаємодії** (interactional frames). Стимулами для їх актуалізації стають певні види мовної діяльності, в яких говорячий брав участь в минулому – конкретні мовні події або мовні акти. Декодує фрейми взаємодії в мові, комунікант поспирається переважно на "зарегістровані" в пам'яті фрагменти дискурсу – минулий мовний досвід, прочитаний з різних соціолінгвістических контекстів.

"Будучи похідними від індивідуального мовного досвіду, інтеракційні сценарії-фрейми є менш абстрагованими і стилізованими репрезентаціями знання, так як включають крім загальної характеристики ситуації ще і **конкретну прагматическу ціль**, яку ставить перед собою говорячий в даній ситуації, тому їх називають також особистими (personal) або інструментальними (instrumental) фреймами" [5].

Завдання 3

Проаналізуйте модель концептосфери "ОДЕЖА" і поясніть, як вона побудована, які одиниці вона об'єднує й упорядковує, чому ми можемо стверджувати, що вона має абстрагований і композиційний характер.

Для того щоб зрозуміти сам феномен мови, треба зрозуміти, як формується система знань про світ і про мову, як мова інтегрується у мислення, як уявляються поняття і моделі дій у свідомості.

Природна мова тоді розуміється як упорядкована інформаційна система концептів (своєрідна "база даних").

Для моделювання у цьому випадку використовують, наприклад, такі базові фрейми, які категоризують загальні принципи вербалізованої інформації: предметний фрейм; акційний фрейм; посесивний фрейм; таксономічний фрейм; компаративний фрейм.

У предметному фреймі (object – предмет) можна побачити характеристику з точки зору кількісних, темпоральних параметрів: тобто ЩОСЬ існує, має якусь якість, кількість, існує якимось чином, існує у якомусь місці, в якийсь час.

В акційному фреймі (action – дія) можна побачити дії об'єкта (діє за допомогою чогось/когось, діє на щось, діє у напрямку, діє тому, що на це є причина, діє для того, щоб отримати результат).

У посесивному фреймі (possession – приналежність) можна побачити,

що об'єкт володіє чимось, частиною чогось або, як контейнер, має щось всередині.

У таксономічному фреймі (taxonomy – класифікація) можна побачити відношення категоризації об'єктів.

У компаративному фреймі (comparison – порівняння) можна побачити зв'язки об'єктів: тотожності, подібності.

Ці базові фрейми об'єднуються у міжфреймові мережі, які, наприклад, можна використати для концептуального аналізу лексики.

Така мережева модель концептосфери дозволяє об'єднати різні номінативні одиниці; упорядкувати різні понятійні категорії (рис. 2) [1].

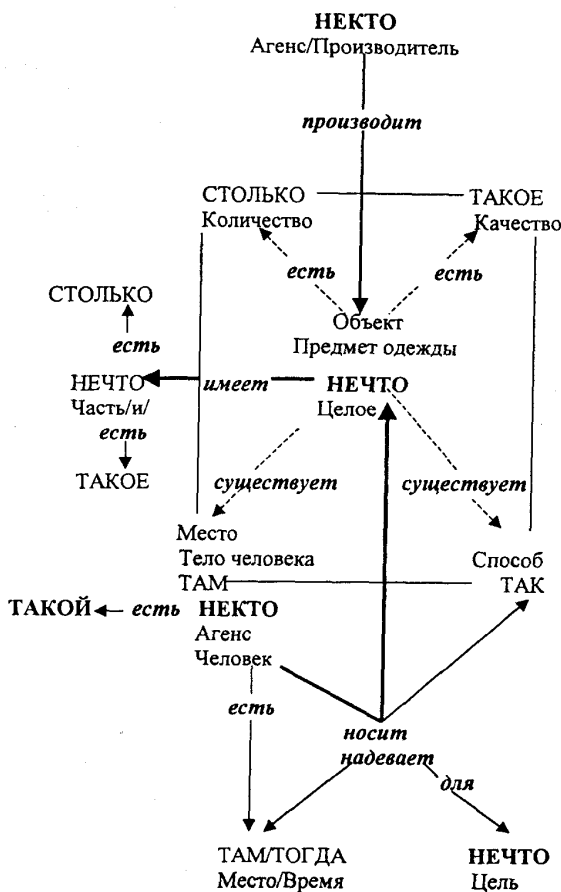

Рис. 2. Модель концептосфери

Завдання 4

Поясніть, що означає поняття "зв'язки за фреймом".

"Наличие отношений типа "часть – целое", "элемент – множество", "событие – участник", "причина – следствие" между данным фрагментом универсума и одним из элементов фокусного множества:

(26) *Ну вот, перед вами Винни-Пух. Как видите, он спускается по лестнице вслед за своим другом Кристофером Робинем, головой вниз, пересчитывая **ступеньки** собственным затылком* (= ступеньки только что упомянутой лестницы).

(27) *18-я армия вела тяжелые бои на юго-восточном направлении. Особенно велики были потери в **танковых частях*** (= в танковых частях 18-й армии).

Наличие отношений типа "часть – целое", "элемент – множество" и т. п. можно считать частным случаем связи по фрейму. Поясним, что мы имеем в виду.

Каждое понятие, выражаемое языком, ассоциируется некоторым образом с рядом других понятий, типовых ситуаций и т. д. Структуру, образуемую утверждениями о понятиях и типовых ситуациях, ассоциируемых с данным понятием, мы будем в дальнейшем называть фреймом. Каждый фрейм представляет собою (или, по крайней мере, включает в себя) некоторый набор пропозициональных форм со многими свободными переменными. В процессе коммуникации фреймы, вовлеченные в процесс анализа и синтеза текста, интерпретируются, т. е. свободным переменным во фрейме сопоставляются отдельные фрагменты универсума. Два фрагмента называются связанными по фрейму, если они сопоставлены свободным переменным одного и того же фрейма.

Так, во фрейме, связанном с понятием "лестница", фигурируют, в частности, такие свободные переменные: ЛЕСТНИЦА, ПЛОЩАДКА, СТУПЕНЬКИ, ДОМ (ср. (26)); во фрейме, связанном с понятием "армия": АРМИЯ, ТАНКОВЫЕ ЧАСТИ, АРТИЛЛЕРИЯ, ПЕХОТА, ШТАБ" [3].

Завдання 5

Поясніть, які рівні структури вербального повідомлення можуть передавати інформацію про фрагменти картини світу.

"Знакова інформація завжди є **конвенціональною**, тобто такою, що

передбачає угоду між передавачем і приймачем інформації про способи позначення фрагментів світу певними кодовими образами. Адже системи-приймачі, які сприйматимуть інформацію, повинні завжди мати змогу віднести її до тих самих фрагментів світу, що й системи-передавачі. В електронних кібернетичних системах такі кодові образи мають цифрову форму (їх подають у формі ланцюжків байтів з відповідними значеннями).

Кожне вербальне повідомлення містить не один, а кілька рівнів, найнижчим із яких є знак (тут під знаком маємо на увазі тільки слово, а не літери чи звуки, які в мовознавстві для своїх цілей також розглядають як знаки).

На нашу думку, в структурі повідомлення доцільно виділити три рівні: *номенів*, *сентенцій* та *сюжету*. Таке виділення повністю відповідає рівням логічного аналізу тексту, де також виділяють три рівні (понять, тверджень та виведень).

Для порівняння вкажемо, що з позицій лінгвістики в повідомленні виділяють вісім рівнів: фонем (літер), морфем, слів, словосполучень, речень, надфразних єдностей, блоків та дискурсу. Проте така ієрархія поки що не може бути використана для потреб теорії інформації, оскільки є надто складною. Тому уточнимо, що вказані нами вище інформаційні рівні відповідатимуть таким рівням лінгвістичного аналізу як рівні слів, речень і дискурсу (тут дискурс – це множина речень, що утворює єдине ціле – текст).

На кожному з інформаційних рівнів виділимо такі одиниці інформації як *номени* (у мові їм відповідають слова (знаки), а в логіці – поняття), *сентенції* (у мові їм відповідають прості речення з одним присудком, іншими словами – одним предикатом, а в логіці – твердження) і *сюжети* (у мові їм відповідають надфразні єдності, блоки й дискурс, а в логіці – виведення та їх ланцюжки).

...**Внутрішня структура номена.** Кожен номен як будь-який вербальний знак включає чотири компоненти:

- 1) кодовий образ (код) номена – ланцюжок літер чи звуків;
- 2) еталонний образ фрагмента світу, тобто значення цього номена;
- 3) відображений образ фрагмента світу, тобто об'єкта чи їх групи, стану (ознаки), процесу, відношення, часу, місця, кількості і т. д. (тільки для реального світу);
- 4) посилання на фрагмент світу.

Приклад. Скажімо, в українській письмовій мові існує номен, що має такий кодовий образ (код): <я, б, л, у, к, о>. Цей кодовий образ

позначає об'єкт фрагмента світу, наприклад, якесь конкретне яблуко. Відображеним образом цього номена може бути "фотографія" такого конкретного яблука, що з'являється в пам'яті кібернетичної системи в момент сприймання номена. Еталонним образом цього номена буде зображення типового яблука (наприклад, зображення яблука в ілюстрованому словнику). На основі еталонного образу кібернетична система може розпізнати відображений образ конкретного яблука на "фотографії", що є в пам'яті системи.

Номен позначають: матеріальні об'єкти (їх позначають конкретні_слова); поняття (їх позначають абстрактні_слова); групи об'єктів чи понять (родові назви – збірні_слова); стани (конкретні слова, абстрактні_слова); процеси (конкретні_слова, абстрактні_слова); відношення, зокрема кількісні; місце у просторі; місце у часі; інші номен (слова_займенники); тощо.

Зовнішня структура номена визначається тим, у які відношення вступає кожен конкретний номен з іншими номенами. Ці відношення задають такі словники, які називають *тезаурусами*.

За однією з моделей структури тезауруси мають ієрархічну будову. На найвищому рівні такого словника (залежно від світогляду укладача) може стояти, наприклад, слово "Бог" чи "матерія". Далі всі слова можуть бути поділені на назви: об'єктів, ознак, процесів, відношень, одиниць часу, місць, кількостей і т. д. Назви об'єктів, припустімо, можуть бути поділені на назви ідеальних об'єктів та матеріальних. Серед останніх може бути слово *фрукти*, а серед слів, що належать до фруктів, – слово *яблуко*.

...**Лінгвістична структура сентенції**. Для задання взаємозв'язків між номенами їх об'єднують спеціальними зв'язками (синтаксичними) у групи – *сентенції*. Прикладами сентенцій є прості речення, записи в базах даних, позначення команд мов програмування з їх параметрами тощо.

...Для передавання більших, ніж сентенція, порцій інформації їх об'єднують спеціальними (сполучниковими) зв'язками у ланцюжок – *сюжет*. Сюжет фіксованої довжини утворює *повідомлення*. У мовознавстві повідомленню відповідає окремий текст, у програмному забезпеченні електронних кібернетичних систем – база даних чи окремий файл, у програмуванні – програма як єдине ціле.

Щодо граматикотекстових зв'язків, то їх є обмежена кількість. Наприклад, в логіці виділяють такі граматикотекстові зв'язки (тут їх називають сполучниками): *І, АБО, НЕ, ЯКЩО... ТО*. Такі зв'язки можна

задати як дескриптори на певній осі. В цьому випадку їх також можна розглядати як образи, що мають свою окрему сферу застосування. Останній сполучник вказує на кінець повідомлення" [4].

Література

1. *Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ. Типы фреймов // Вестник Черкасского университета. – 1999. – Вып. 11. – С. 3–20.
2. *Минский М.* Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979.
3. Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / Под ред. *А.Е. Кибрика и А.С. Нариньяни.* – М.: Наука, 1987. – С. 64–128.
4. *Партико З.В.* Образна концепція теорії інформації. – Л.: ВЦ ЛНУ, 2001. – С. 25–37.
5. *Тарасова Е.В.* Когнитивные основания системной организации речи // Вестник ХДУ. – 2001. – № 424. – С. 174–183.
6. *Minsky M.* A framework for representing knoweledge // Artificial Intelligence. Massachusetts Institute of Technology, 1974.

Питання до теми

1. Що таке картина світу?
2. Як розуміється модель світу?
3. Які є моделі представлення знань про картину світу?
4. Яку частину картини світу і як представляє фрейм?
5. Яку частину картини світу і як представляє сценарій?
6. Яку частину картини світу і як представляє схема?
7. Яку частину картини світу і як представляє план?
8. Які рівні мовного повідомлення передають інформацію про картину світу?
9. Для чого потрібне моделювання картини світу?
10. Які типи знань моделюються?

Розділ 3. МОДЕЛЮВАННЯ СПІЛКУВАННЯ

Well said – well done.

(Proverb)

Теми для обговорення:

1. Суть спілкування.
2. Моделі спілкування.

Ключові слова: організація спілкування, мовна організація, ситуація спілкування, організація національно-культурно-мовного середовища спілкування, лінійна, інтерактивна комунікація.

Ідеальним спілкуванням людини з машиною є спілкування на природній мові у режимі природного успішного спілкування, коли обидва комуніканта (людина та машина) взаємодіють для досягнення своєї мети, а коли виникають проблеми у спілкуванні, вони знають, які стратегії спілкування використати для досягнення своїх комунікативних задач.

Спілкування людей за допомогою природної мови – це діяльність соціальної свідомої мовленнєвої взаємодії, яка побудована на законах комунікативної взаємодії особистостей і на яку впливають психічні, когнітивні, національно-культурні, соціальні, ситуативні чинники.

Аналіз спілкування пов'язаний з такими чинниками:

організацією спілкування (види: інтраособистісне, інтерособистісне, групове, або масове; компоненти: комуніканти, взаємовідносини між ними, цілі, канали комунікації, повідомлення, результати спілкування; моделі комунікації);

мовною організацією (мовленнєвий акт: локутивність, іллокутивність, перлокутивність; текст і дискурс; пресупозиція, імплікативність; засоби зв'язку);

організацією ситуації спілкування (функціональні стилі; риторика; мовна особистість);

організацією національно-культурно-мовного середовища спілкування (стереотипи ситуацій; етикет мовлення; специфічні характеристики невербальних засобів спілкування; специфіка конкретної мови).

Якщо ми виділимо тільки одне поняття "модель комунікації", ми повинні будемо визнати, що існує багато різних моделей комунікації, в кожній з яких домінує одна сторона комунікативної діяльності, наприклад: комунікація як інформаційний процес або як соціальний процес, як

інтенціональний (цілеспрямований) процес учасника комунікації або випадковий процес, коли мовець не має чітко поставленої мети спілкування.

Завдання 1

Поясніть, які когнітивні основи системної організації мовлення виділяє О.В. Тарасова [3].

"Считается доказанным, что речь – это не просто использование ... звуковых, морфолого-синтаксических и лексических средств ... для выражения намерений, мыслей и эмоций, а особый вид социального взаимодействия – деятельность, регулируемая определенными принципами и требующая от своих участников огромного количества разнообразных знаний. Это и знание значений слов и грамматических правил, которым их можно объединить в осмысленные высказывания, знание законов мироздания – так называемые "декларативные знания" (declarative knowledge), это также знание социальных норм и отношений, господствующих в данном речевом коллективе, правил этикета и хорошего тона – того что, когда и кому можно, а чего нельзя сказать в той или иной ситуации – так называемые "процедурные знания" (procedural knowledge) и т. п. И именно потому, что речь осуществляется не в вакууме, а "в контексте мысли и знания" (Kellerman 1989), речь каждого конкретного индивида ярко характеризует его общественное сознание и ту концептуальную систему, в рамках которой он мыслит.

"Коммуникация основывается на той же самой концептуальной системе, которой мы пользуемся в своем мышлении и деятельности", утверждает Лакофф (1993). За каждым значением и употреблением языкового знака (морфемы, слова, высказывания, текста) скрывается внеязыковая действительность, и нормальная (т. е. осмысленная, целенаправленная) речевая деятельность не может не иметь **когнитивной инфраструктуры**.

Чрезвычайно сложной концептуальной структурой обладают, как выясняется, даже самые, казалось бы, субъективные и индивидуальные чувства и эмоции, проявляемые в речи, которые при более пристальном рассмотрении оказываются системно организованными в виде когнитивных моделей.

В речи проявляются не только наши мысли, желания, представления, отношения и эмоции, но и то, как все это организовано у нас "в головах", те принципы, по которым "устроено" наше коллективное видение мира,

то, як ми його кодуємо, як "складируємо" в пам'яті інформацію, відделяємо головне від второстепенного і т. д. Все це уводить нас в область когнитивних процесів – сферу хранения і передачі колективного досвіду.

Человеческая речь представляет собой, наверное, наиболее сложноорганизованный и структурированный вид жизнедеятельности, существующий в мире. Изучение принципов, по которым "работает" эта удивительная функционально-адаптивная система, считается основной задачей когитологии – науки о человеческом интеллекте во всех формах его проявления: восприятии, познании, мотивации предпринимаемых действий...".

Завдання 2

Порівняйте три моделі комунікації К.-Е. Шеннона, Р. Якобсона, Ю. Лотмана і поясніть:

- що їх об'єднує;
- чому їх об'єднують у групу лінійних моделей;
- які етапи комунікативного процесу вони виділяють;
- що таке комунікативний процес.

"В історії розвитку різних наук, а згодом і теорії комунікації було створено значну кількість моделей комунікації (а також міжособистісного спілкування). Одночасно їх можна назвати моделями комунікативного акту, оскільки він охоплює всі складові комунікації. Ці моделі з урахуванням різних складових комунікативного акту, типів зв'язків між учасниками і плину спілкування класифікують на три групи: лінійні, інтерактивні, трансакційні.

Лінійні моделі. Свої варіанти цих моделей запропонували американський вчений Г. Лассвелл, американський дослідник з проблем комунікації та штучного інтелекту К.-Е. Шеннон, американський мовознавець російського походження Р. Якобсон, радянський філолог, культуролог Ю. Лотман. У їх межах комунікація розглядається як лінійний, односкерований процес – від відправника (адресанта) до утримувача (адресата).

Модель Г. Лассвелла. Це модель лінійного розгортання мовлення від мотиву, який спонукає адресанта розпочати спілкування, до ефекту, отриманого адресантом у спілкуванні з адресатом (аудиторією); запропонована ще в 1948 р. Етапи процесу: Хто говорить? Що говорить?

За допомогою якого каналу? До кого говорить? З яким результатом говорить?

У цій моделі не враховано інтерактивності учасників комунікації, того, що кожен з них у процесі комунікативного акту міняється місцями, тобто адресат стає адресантом, і навпаки.

Модель К.-Е. Шеннона (рис. 3). Зорієнтована на телефонічну комунікацію, тобто враховує передусім технічний бік проблеми.

У цій моделі вже взято до уваги наявність комунікативного шуму, спричиненого зовнішніми чинниками, зокрема каналом комунікації. Однак комунікативний шум може бути зумовленим і значною кількістю внутрішніх чинників (психологічних, семантичних тощо). Як і в моделі Лассвелла, процес комунікації подано як однобічно скерований – від джерела інформації до її адресата.

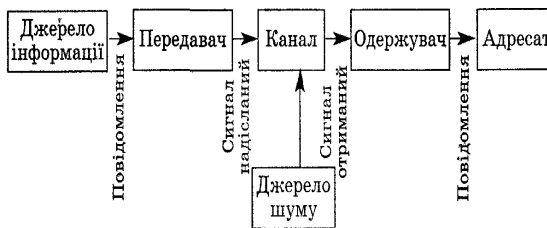

Рис. 3. Модель комунікації К.-Е.Шеннона

Модель Р. Якобсона (рис. 4). Розглядаючи процеси комунікації, вчений орієнтувався насамперед на особи учасників спілкування і засоби мови, які використовуються ними в інтеракції. Однак процес спілкування теж односкерований.

Подана модель інтерпретується так: адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення, за допомогою якого у межах конкретного контексту встановлює контакт з адресатом.

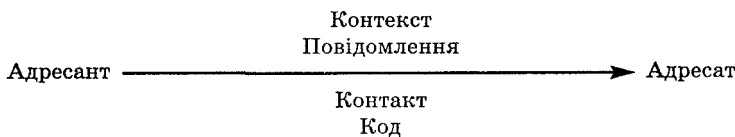

Рис. 4. Модель комунікації Р. Якобсона

В ідеальній ситуації спрацьовують усі чинники цієї моделі. Однак на практиці на чільне місце спілкування може виходити один зі складників комунікації. З огляду на це вчений створив одну з найповніших класифікацій (типологій) функцій міжособистісного спілкування.

Емотивна функція. Полягає в опорі на адресанта. Особистість мовця, його внутрішній світ виявляється найповніше.

Референтна (позначувальна) функція. На передньому плані – об'єкт мовлення. Це скерованість мовлення в реальний (або мислимий як реальний) світ. Учасники спілкування "прив'язують" свої повідомлення до об'єктів дійсності.

Конотативна (впливова) функція. Передбачає опору на адресата. Допомогає адресанту впливати на ментальну та емоційну сферу адресата, використовуючи наказ, кличну форму засобів мовного коду, варіюючи ефективність свого повідомлення тощо.

Поетична функція. На чільному місці в комунікації – форма повідомлення. Найповніше ця функція виявляється в художньо-белетристичному стилі мовлення, тобто художньому спілкуванні.

Металінгвістична функція. Полягає в опорі на код. Розкриває значення слів, речень тощо; це відповіді на запитання: "Що означає це слово? Що ви хотіли сказати, вживаючи цей вислів?" тощо. На цю функцію спирається науковий аналіз мови.

Фатична (контактовстановлювальна) функція. Передбачає опору на контекст. Це функція підтримання контакту між співбесідниками: розмови про погоду, за святковим столом, "світські бесіди" тощо.

Модель Ю. Лотмана (рис. 5). Ця модель є видозміною моделі Р. Якобсона. Лотман не погоджувався з трактуванням Якобсоном поняття "код". Код не має історії, він не заглиблений у культуру, в пам'ять поколінь. Конкретна ж ідіотетична (неповторно-національна) та індивідуальна мова – це "код плюс неповторна історія елементів цього коду". Адресант і адресат мають свої "мови", ідіостилі; оперують неповторними смислами.

Комунікація у цій моделі постає як переклад з "мови" на "мову" в діалозі особистостей.

Рис. 5. Модель комунікації Ю. Лотмана

Однак розглянуті лінійні моделі комунікації представляють спілкування як односпрямований процес – від відправника до одержувача. Вони лише частково охоплюють особливості процесу міжособистісного спілкування, оскільки в них представлені не всі важливі для реальної комунікації чинники" [1].

Завдання 3

Поясніть:

суть узагальненої інтерактивної моделі комунікації (М. Бахтін, Р. Барт, Г. Шпет);

що таке процес, передбачаючий зворотній зв'язок.

"Інтерактивні моделі (рис. 6) отримали в теорії комунікації таку назву з огляду на те, що передбачають активність усіх учасників спілкування. Тому обов'язковим елементом комунікації є зворотний зв'язок. Запропонували ці моделі спілкування російський філолог Михайло Бахтін (1895–1975), французький філософ Ролан Барт (1915–1980), російський філософ Густав Шпет (1879–1937) та ін.

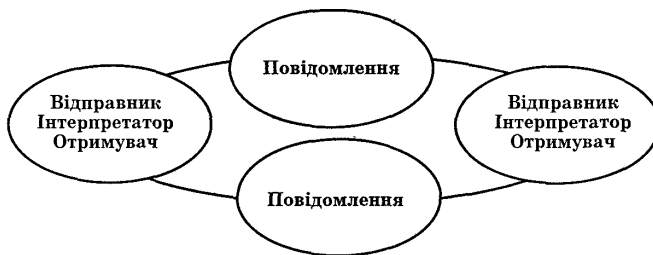

Рис. 6. Схема інтерактивних моделей

Розглянуті моделі зображають комунікацію як низку дискретних (переривчастих) актів, що мають початок і кінець і в яких відправник значною мірою детермінує дію того, хто отримує повідомлення.

Однак у цих моделях недостатньо диференційовано канали, комунікації, не враховано психологічні, соціальні та інші чинники, які впливають на перебіг міжособистісного спілкування" [1].

Завдання 4

Поясніть:

схему транзакційних моделей комунікації (В. Шрамм);

як відображається інформаційна, емоційна, психологічна, залежність комунікантів;

що таке процес одночасного відправлення й отримання повідомлення.

"Трансакційні моделі (рис. 7). У моделях цього типу комунікацію представлено як процес одночасного відправлення і отримування повідомлень комунікаторами, які залежать один від одного як творці комунікативного акту, залишаючись при цьому неповторними особистостями. У таких моделях комунікація постає як процес, у якому люди формують стосунки, взаємодіють один з одним.

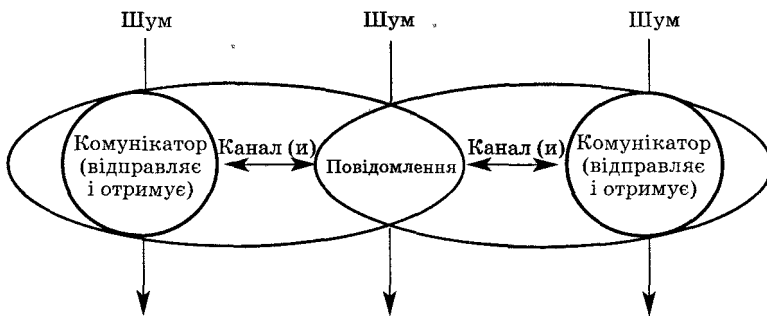

Рис. 7. Схема трансакційних моделей

Серед трансакційних моделей комунікації найпопулярнішою є модель німецького лінгвіста В. Шрамма. Шрамм тлумачить комунікацію як постійну інформаційну, психологічну, емоційну налаштованість комунікантів один на одного, коли і адресант, і адресат не міняються місцями, а виконують свої функції одночасно.

Отже, спілкування – це процес взаємодії людей з використанням мови, без якого неможливе існування будь-якого суспільства і життя кожного його члена. Процес мовного спілкування відбувається за певними законами, які змінюються, має свої особливості, що відрізняють його від інших типів людських зв'язків (праці, гри тощо) в суспільстві" [1].

Завдання 5

Поясніть, чому модель комунікації Е.В. Попова називається узагальненою.

"...коммуникация агентов является не столько процессом передачи информации от одного агента к другому, сколько процессом социально-

психологического взаимодействия, в котором агенты преследуют свои цели. Иными словами, агент участвует во взаимодействии ради оказания некоторых услуг другим агентам или, наоборот, желая добиться от них выполнения некоторых действий. При этом будем полагать, что агенты способны общаться на определенных языках взаимодействия, допустимых в данной коммуникативной среде...

Таким образом, коммуникация агентов понимается как процесс достижения ими согласованных целей путем обмена информацией (связными высказываниями) о некоторой предметной области. Высказывания агентов в ходе общения образуют связный текст (дискурс) (рис.8).

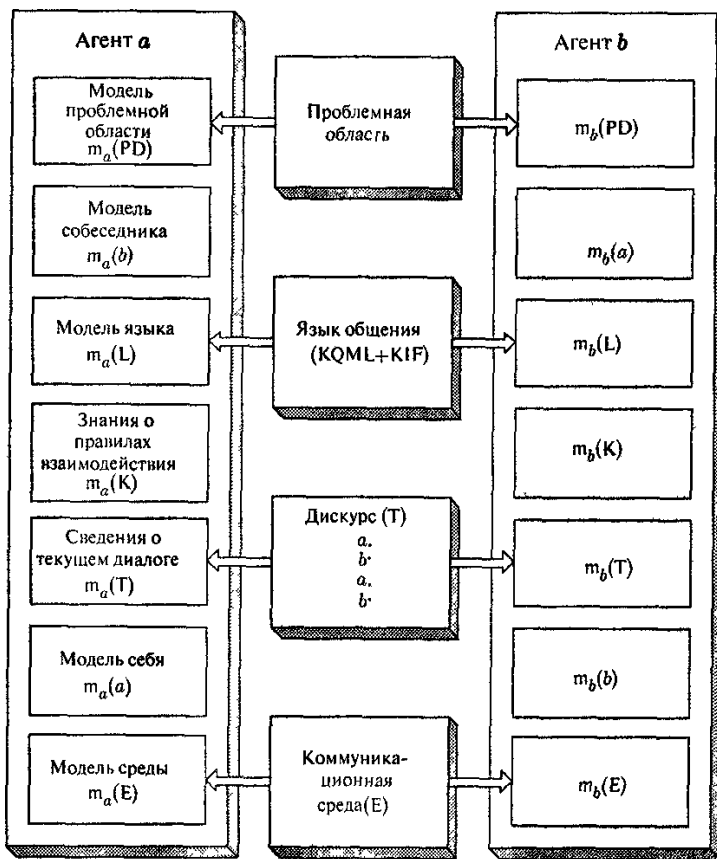

Рис. 8. Обобщенная модель коммуникации агентов

...Необходимым условием эффективной коммуникации агентов является наличие у них общих или хотя бы пересекающихся знаний о: 1) проблемной области; 2) коммуникативной среде; 3) языке общения; 4) правилах коммуникации; 5) возможностях и знаниях партнеров; 6) своих собственных целях и действиях. Указанные знания необходимы как для согласования точек зрения агентов, так и для отражения агентами своего собственного состояния и состояний других агентов" [2].

Література

1. *Бацевич Р.С.* Основы комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – С. 47–51.
2. *Тарасов В.Б.* От многоагентных систем к интеллектуальным организациям. – М.: УРСС, 2002. – 348 с.
3. *Тарасова Е.В.* Когнитивные основания системной организации речи // Вісник ХДУ. – № 424. – С. 174–183.

Питання до теми

1. Що таке мовне спілкування?
2. Які характерні риси притаманні лінійним моделям комунікації?
3. Які характерні риси притаманні інтерактивній моделі комунікації?
4. Які характерні риси притаманні трансакційній моделі комунікації?
5. Які характерні риси притаманні інформаційній моделі комунікації?
6. Як функції мови виражаються у моделях комунікації?
7. Чим відрізняються різні моделі комунікації?
8. Що об'єднує ці моделі?

Зміст

Вступ 3

Розділ 1. Моделювання у мові 5

Розділ 2. Модель світу 15

Розділ 3. Моделювання спілкування 24

ФІЛІПОВА Ніна Михайлівна

ВСТУП ДО ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Моделювання у мові

Навчальний посібник

Видавництво НУК, 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1150 від 12.12.2002 р.

Редактор О.В. Нестеровська
Комп'ютерна правка та верстка Н.В. Чудновцева
Коректор Н.О. Шайкіна

Підписано до друку 00.00.04. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Вид. № 11. Зам. № 000.
Ціна договірна.

ВИДАВНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ

Шановні панове!

Запрошуємо Вас ознайомитись з можливостями книжкового видавництва, висококваліфіковані спеціалісти якого забезпечать оперативне та якісне виконання замовлення будь-якого рівня складності.

Наш головний принцип – задовольнити потреби замовника в повному комплексі поліграфічних послуг, починаючи з розробки та підготовки оригіналу-макета, що виконується на базі IBM PC, і закінчуючи друком на офсетних машинах.

Крім цього, ми маємо повний комплекс післядрукарського обладнання, що дає можливість виконувати:

- ✓ аркушепідбір;
- ✓ брошурування на скобу, клей;
- ✓ порізку на гільйотинах;
- ✓ ламінування.

Видавництво також оснащено сучасним цифровим дублюкатором фірми "Duplo" формату А3, що дає можливість тиражувати зі швидкістю до 130 копій за хвилину.

Для постійних клієнтів – гнучка система знижок.

Отже, якщо вам потрібно надрукувати *підручники, книги, брошури, журнали, каталоги, рекламні листівки, прайс-листи, бланки, візитні картки*, – ми до Ваших послуг.

© Національний університет кораблебудування

✉ Україна, 54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5,

видавництво НУК

☎ 8(0512) 47-83-86; 39-81-42, 39-73-39, fax 8(0512) 42-46-52;

E-mail: publishing@usmtu.edu.ua

ДЛЯ НОТАТОК